

Zaans Historisch Museum

OPEN: DI T/M VR en ZO 13-17; MA en ZA GESLOTEN

LAGEDIJK 80 1544 BJ ZAANDIJK TEL. 075-6217626

1998 een historisch jaar

Voor onze vereniging is 1998 een historisch jaar. In september wordt het Zaans Museum geopend, waar een deel van onze collectie op prominente wijze tentoongesteld wordt. Dit jaar wordt tevens gebruikt om in samenhang met het museale beleid van het Zaans Museum ook Lagedijk 80 te herinrichten. Thans wordt nog nader bekeken of wij in staat zijn om ook de bovenverdieping haar museale functie te kunnen laten behouden. Alles zal afhangen van voldoende inkomsten uit entree gelden en andere financieringsbronnen. Voor de vaste lasten van het gebouw is ca. f25.000,- per jaar nodig.

"Wie het Breet heeft, laat het Breet hangen". Hopelijk zal het nieuwe concept aangaande de tentoonstelling over het huis in de tijd dat de familie Breet er woonde, vele bezoekers kunnen trekken. We prijzen ons gelukkig, dat slechts de Zaan van de Zaanse Schans scheidt, zodat ook met een pontje bezoekers naar de Lagedijk kunnen komen. Hierbij moet niet gedacht worden aan drommen toeristen, doch aan enkele bezoekers per keer, om het ingetogen karakter van ons

museum te behouden. Het moet ook nog aardig blijven voor de familie Breet en hun burelen!

De herinrichting en uitsplitsing van de collectie vergt veel aandacht en tijd. Vandaar dat het museum per 1 april 1998 voor het publiek tijdelijk dicht gaat, en hopelijk uiterlijk op 1 april 1999 weer haar poorten zal openen.

In de tussentijd zullen ook de vrijwilligers, waar wij voortreffe-

Agenda

Tentoonstelling

"Uitgelezen Zaans"

Boeken over en van Zaankanters in de 17de en 18de eeuw.

Deze interessante en succesvolle tentoonstelling wordt verlengd tot 1 april 1998.

Jaarvergadering

De jaarvergadering wordt gehouden op maandag 23 maart om 20.00 uur in de filmzaal van het archief, Hoogstraat 34 te Koog aan de Zaan. ■

lijke steun van krijgen, veel handen spandiensten verrichten om alles gereed te krijgen.

Tijdens de jaarvergadering op 23 maart a.s. om 20.00 uur in het gemeente archief hopen wij U meer details te kunnen vertellen.

P.W. Middelhoven,
voorzitter ZHM ■

Uitgelezen Zaans

Voor een talrijk gezelschap opende wethouder W. Schilder-Mantel op 20 december 1997 de expositie *Uitgelezen Zaans*, de laatste expositie die Lagedijk 80 als Zaans Historisch Museum herbergt.

Leestafel van een Zaankanter.

De expositie toont boeken van en over Zaankanters in de 17de en 18de eeuw.

Bestuurslid en expositiesamensteller P. Visser sprak een inleidend woord en bood de wethouder een fotografische impressie van de leestafel van een Zaankanter aan, de foto was een variatie op het affiche voor de expositie. De wethouder opende daarna de expositie waarbij haar woorden getuigden van haar actieve interesse voor het Zaanse verleden.

De expositie laat de bezoeker als het ware rondsnuffelen tussen de Zaanse boeken van toen. Uit het drukwerk spreekt veel van het leven in de Zangemeenten van de 17de en 18de eeuw; bruiloften, doop en overlijden, roddel en

achterklap, werk en wetenschappelijke interesse, de boekhandel en het literaire leven.

De samenstellers - behalve Piet Visser waren dat Henk Borst, Rik Doornberg, Dick Kerssens en Henk de Wit- putten bij hun voorbereidingen uit de rijke collectie die Jacob Honig Jansz. jr. in de 19de eeuw bijeenbracht.

Het Noordhollands Dagblad besteedde tweemaal aandacht aan de expositie, op 19 december en op 15 januari. In het blad ANNO 1961 verscheen in december een artikel naar aanleiding van de almanak van dominee Petri die ook op de expositie te zien is.

De expositie zou tot 22 februari 1998 te zien zijn, dit is inmiddels verlengd tot en met 31 maart.

Henk Borst ■

Geen sinecure

Vanaf april gaan de deuren van Lagedijk 80 tijdelijk dicht. Dat is vervelend voor de bezoekers maar noodzakelijk voor de museummedewerkers. Want een grootscheepse verhuizing van de collectie staat voor de deur. En een museumcollectie verhuizen is geen sinecure. Vandaar dat een speciale werkgroep belast is met de voorbereidingen hiervan.

De collectie van het Zaan Historisch Museum bevindt zich op verschillende plaatsen. Het grootste deel staat opgesteld op de Lagedijk. De collecties textiel, arresleden, speelgoed en diverse kleine houten voorwerpen bevinden zich in de depots in de Tuinstraat. De collectie schilderijen en tenslotte is al geruime tijd opgeslagen in één van de depotruimten van het Gemeentearchief. Voor de verhuizing wordt de collectie in drie categorieën gedeeld. De eerste categorie betreft voorwerpen die ingezet worden bij de vaste opstelling

van het Zaan Museum. Dit deel moet voor de zomer overgebracht zijn naar het nieuwe museumgebouw. De tweede categorie betreft voorwerpen die een plaats krijgen in het nieuwe museumdepot. Voor zover de voorwerpen niet klimaatgevoelig zijn kunnen ze eveneens voor de zomer overgebracht worden. Met de klimaatgevoelige voorwerpen wordt gewacht totdat we zeker weten dat de klimaatbeheersing in het depot optimaal werkt. De laatste categorie betreft voorwerpen die een plaats krijgen binnen een heringerichte presentatie van

Lagedijk 80. Voor zover het grote objecten betreft, zoals meubels, zullen die daar blijven staan. Kleinere objecten krijgen tijdelijk een depotbestemming in de Tuinstraat zodat er bij eventuele verbouwings- en herinrichtingswerkzaamheden zo min mogelijk voorwerpen "in de weg staan". Al met al een omvangrijke operatie die met de inzet van deskundige medewerkers zonder kleerscheuren moet verlopen.

Alice van Diepen, conservator ■

De uitgave van de 'Atlasmap van het Gemeentearchief Zaanstad'

Naar aanleiding van het tienjarig bestaan van het Gemeentearchief Zaanstad in de locatie Hoogstraat 34 te Koog aan de Zaan is eind november 1997 een gefaseerde uitgave van een zogenaamde Atlasmap verschenen.

Een houten huis te Koog a/d Zaan.

Een uitgave die mede dankzij de steun van het gemeentebestuur van Zaanstad gerealiseerd kon worden. Voor deze 'groei-map' zullen vooral de wat minder bekende, maar niet minder fraaie en interessante afbeeldingen uit de collecties van de Topografisch Historische Atlas geselecteerd worden. De keuze is hierbij gevallen op twee deelcollecties, te weten 'Prenten en tekeningen' en 'Kaarten en plattegronden'.

Getracht is een zo breed mogelijk beeld van dit materiaal te geven. Afwisselend worden verschillende soorten afbeeldingen uit diverse perioden aangeboden, zoals dorpsgezichten, plattegronden, technische tekeningen als ook prenten waarop het maatschappelijk leven, de handel en scheepvaart, de molens en industrie of een portret getoond worden. De met zorg gekozen afbeeldingen geven een aardige indruk van het leven aan en om

de Zaan. Duidelijk is dat de Zaanstreek al sinds eeuwen vele kunstenaars heeft geïnspireerd.

De kwalitatief werkelijk goed ogende en samengestelde Atlasmap is verkrijgbaar bij de Zaanse boekhandel en kan gefaseerd per kwartaalaflevering betaald worden.

Bij voorintekening heeft u voor nog geen twaalf gulden per prent straks 32 Zaanse prenten met beschrijvingen en een fraaie opbergmap in uw bezit. Een ander voordeel is dat u deze prentenmap als boek en de prenten daaruit als schilderij kunt gebruiken. Het zal u gegarandeerd jarenlang 'kijkplezier' verschaffen.

Inhoud Atlas map

Wat kunt u hierin verwachten? Voor de eerste aflevering van 8 prenten volgen we de Zaanse waterwegen, te beginnen bij de Voorzaan.

Als eerste noemen we de ingekleurde gravure van Hendrik de Leth (1703-1766). Deze prachtig gekleurde prent toont de Voorzaan, de Dam met de drie sluizen, de Hogendijk en de Zuiddijk: een indrukwekkend beeld van hoe bedrijvig het toentertijd op de Voorzaan kon zijn. Aan die zelfde Zaan maar dan achter de Dam verreezen rond 1900 vele grote fabriekspanden, zoals het pakhuis 'Nederland'. Hiervan een gedetailleerde bouwtekening in perspectief, die in 1911 is getekend door S.B. van Sante, architect te Zaandam. Het pakhuis is in 1954 door de beruchte brand van 'Zaans Veem' verwoest. In het verlengde van de Oostzijde ligt Haaldersbroek. Dit buurtschapje bij 't Kalf spreekt vele Zaanse tot de verbeelding.

Vervolg Inhoud Atlas map

Zo moet de Zaanstreek er in 18de en 19de eeuw hebben uitgezien. Kunstenaars Ariën van Waterland heeft in haar eigen stijl een paar huisjes van dit buurtje vastgelegd.

Tegenover 't Kalf in Koog aan de Zaan stond in 1648 een typisch Zaanse houten huisje. Een helaas anoniem gebleven kunstenaar heeft hiervan een kleurrijke tekening gemaakt waarop, behalve het huis op de achtergrond, een deel van de Zaan te zien is. De Zaan werd in de 14de eeuw in het noorden afgesloten door de 'Noorddam', later de 'Knolendam' geheten. Het huidige dorp Knollendam dankt hieraan zijn naam. Van dit dorp een gewassen tekening in sepia, gezien

1788 en is gemaakt door S. de Wit.

Voor een totaalbeeld van de Zaanstreek tot slot in deze serie een zeldzame panoramakaart van Noord-Holland, uitgegeven in 1880. Deze kleurenkaart toont Noord-Holland vanaf het zuidelijke deel van Amsterdam tot aan Den Helder.

In de tweede aflevering treft u de volgende 4 prenten aan. Van Jisp, gewoon omdat ie zó mooi is, een anonieme prent van de optocht van de Jisper bevolking op 8 maart 1766. Dit ter ere van de installatie van Willem de Vijfde als erfstadhouder. Bijzonder hierop is onder meer de vermelding van de namen en

zijn sloop in 1942, korenmolen. Als laatste van deze serie een aardige pentekening daterend van 1914 van de hand van ene J. Wiersma. Hierop is het Dampad te zien vanaf het bruggetje. In het slootje ligt een bootje van de gemeentelijke 'tonnenophaaldienst'. Voor vele Zaanse mensen nog een bekende gebeurtenis!

Rond de zomer zal de derde aflevering in de serie verschijnen. De keuze is hierbij gevallen op de volgende 4 prenten. Een anonieme 18de eeuwse prent: een prachtige aquarel in kleur van de Achterzaan met zicht op Oost-Zaandam, gezien vanaf West-Zaandam.

De eerste braderie in 1952 op de Westzijde in Zaandam is feestelijk uitgebeeld op een aquarel door de kunstschilder Loek Lofeber.

Een grote aquarel van de hedendaagse kunstenaar G. van den Hout Snijders geeft een goed zicht op de Poelsluis te Wormer/Wormerveer in 1992. U ziet hierop de welbekende PTT-toren die reeds vanuit de verte zichtbaar is, en een deel van de meelfabrieken van Wessanen. Als vierde afbeelding in de serie is de keuze gevallen op een conté-tekening van Jan Ploeger die naast zijn beroep (postbode te Krommenie) ook o.a. creatief bezig was als tekenaar. Op de uitgezochte tekening staat een paard en wagen die in volle galop door de Krommenier Zuiderhoofdstraat stormt.

Ook van de overige 16 prenten die vanaf het najaar 1998 in 4 kwartaal-afleveringen zullen verschijnen, geven we u hiervan alvast een klein voorproefje. Een afbeelding van het Havenkantoor te Zaandam dat in de jaren zestig werd afgebroken. Als herinnering aan dit opvallende gebouw een zwart-wit tekening van Frans Mars. Van Oostzaan een prent getiteld 'Kerk en Regthuis'. Het oude rechthuis dateert uit 1617 en is gesloopt in 1860. Een andere fraai ingekleurde tekening betreft het kaartje van de Bartelsluis te Wormer uit een 'kaartboek'. Het is in 1670 gemaakt door de bekende landmeter J. van Heymenberg. Evenmin zal in de serie een portret ontbreken. Een aquarel gemaakt door Nelly Honig naar een schilderij, geeft het portret weer van Maartje Houttuyn (1802-1846), getooid in Zaanse klederdracht. ■

Tekening van
"De Adelaar"
te Wormerveer.

vanaf de Zaan. Vroeger kon je van de Knollendam zo naar Krommeniedijk.

Van het huidige Krommeniedijk heeft Jan Groenhard een schitterende aquarel gemaakt. Het geeft een beeld van het weidse land met op de achtergrond de hervormde kerk. De rust die er vanaf straalt is moeilijk te beschrijven, die moet u gewoon zelf ervaren.

In de vorige eeuwen werden tegels als versiering gebruikt. Zo bevindt zich in de collectie een fraaie tekening in rode waterverf, bedoeld als ontwerp voor een tegeltableau met daarop een scheepstimmerwerf. Deze werf moet ergens in Westzaan gelegen hebben. Het ontwerp dateert uit

functies van een groot aantal van de afgebeelde inwoners. M.J. de Weijer heeft in 1984 'De Adelaar' vastgelegd op een gewassen tekening. Dit voor Wormerveer zo karakteristieke gebouw langs de Zaan is het enig overgebleven fabriekspand van de voormalige Zeepziederij Dekker. Toen de kunstenaar het pand vastlegde, was er al sprake van sloop. Gelukkig staat het nog overeind en strijden diverse instellingen voor het behoud van dit belangrijke industriële monument voor de Zaanstreek. Voor de molenliefhebbers een aquarel van 'Het Kuiken' in wintertijd te Zaandam-Oost, geschilderd in 1904 door Jan Kruijver. Deze molen heeft vele functies gehad: volmolen, papiermolen, pelmolen en tenslotte, vanaf zijn verplaatsing naar elders tot

Tienjarige huisvesting Gemeentearchief Zaanstad in Koog a/d Zaan

Eind januari j.l. was het precies tien jaar geleden dat het Gemeentearchief Zaanstad van zijn tijdelijke locaties in Zaandam (Hogendijk 62 en Prins Bernhardplein 1) naar het pand Hoogstraat 34 te Koog a/d Zaan verhuisde. Dit gedeeltelijk verbouwde pand is in de Zaanse geschiedenis de eerste gemeentelijke archiefbewaarplaats in de zin van de Archiefwet.

Foto van het Gemeentearchief Zaanstad aan de Hoogstraat 34 te Koog aan de Zaan.

De archiefdienst zelf bestaat reeds vanaf 1976, ruim twintig jaar. Het archief is dus nu even lang in het definitieve onderkomen gehuisvest als dat het daarop heeft moeten wachten.

Wellicht vraagt u zich af of tien jaar wel zo bijzonder is? Voor het gemeentearchief wel. Door het verkrijgen van een goed geoutilleerde archiefbewaarplaats kon het archief van een klein, in noodpanden weggestopt archiefje, uitgroeien tot een dynamisch historisch documentatiecentrum voor de Zaanstreek. Het verkreeg al spoedig ook meer landelijke bekendheid. Grote musea als het Stedelijk museum en Rijksmuseum in Amsterdam, het Frans Hals museum in Haarlem en het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen deden al een beroep op het Zaanse archief; maar ook de musea in de eigen streek zoals het Zaan Historisch Museum en het Molenmuseum.

Met het Zaan Historisch Museum heeft het archief een heel bijzondere band. Kort nadat de eigendomsrechten van de verzameling 'De Zaanlanse Oudheidkundige Vereniging Jacob Honig Jsz. Jr.' van de gemeente Zaanstad zijn overgegaan (bij de fusie in 1974), heeft het gemeentearchief het dagelijkse beheer over een groot deel van deze belangwekkende verzameling gekregen. Deze bestaat uit een zeer uitgebreide en rijke historische bibliotheek, een topografisch-historische atlas en een

hondertal interessante particuliere archieven van o.m. Zaanse verenigingen, bedrijven en families. Vele malen heeft het archief aan de onder deze vereniging ressorterende Oudheidkamer op de Lagedijk 80, later omgedoopt tot het Zaan Historisch Museum, documenten uitgeleend ten behoeve van tentoonstellingen. Daarnaast verliep de samenwerking in beider collectievorming uitermate goed.

Gesteld kan worden dat de collecties van de voornoemde 'Honigverzameling' dé basis vormen van de afdelingen Bibliotheek, Topografisch-Historische Atlas en Particuliere Archieven van het Gemeentearchief Zaanstad. Door de tijdelijke, vrij krappe huisvestingssituatie van vóór 1988 was er niet veel ruimte voor uitbreiding van de collecties en konden evenmin alle gemeentelijke archieven overgebracht worden. Maar hierin kwam verandering bij het betrekken van het 'nieuwe' pand aan de Hoogstraat. Alle belangrijke genealogische bestanden als de registers van de Burgerlijke Stand en de Bevolkingsregisters, konden worden toegevoegd aan de reeds aanwezige collecties; zo ook de archieven van de zeven voormalige Zaangemeenten van ca. 1940 tot 1974. Spoedig daarna kreeg het archief een aantal omvangrijke bestanden in bewaring van het Rijksarchief in Noord-Holland, zoals de doop-, trouw- en begraafregisters (DTB's) en de notariële en oud-rechterlijke archieven. Later ontving het nog twee grote archie-

ven, te weten het banne-/polderarchief van Westzaan en het gemeentearchief van Oostzaan tot ca. 1940. Verder kon het archief door vele schenkingen, aankopen en bruiklenen zijn collecties aanvullen teneinde een zo'n compleet mogelijke documentatie van de Zaanse historie te verkrijgen. Op het moment kan het Gemeentearchief Zaanstad dan ook bogen op een zeer uitgebreide historische verzameling met betrekking tot de Zaanstreek in woord, beeld en geluid.

Niet alleen de collecties zelf zijn de afgelopen tien jaar aanzienlijk toegenomen, ook de belangstelling voor het archief is aardig gestegen. In 1988 werden 2695 bezoeken (gemiddeld 10 per dag) geregistreerd, terwijl we voor 1997 al 3543 bezoeken (gemiddeld 14 per dag) tellen. Vergelijken met 1976 (het eerste jaar van het bestaan van het gemeentearchief) is dat helemaal een enorme stijging. Toen stonden slechts 364 bezoeken genoteerd en dan nog verspreid over de twee locaties.

De benodigde personele bezetting heeft met de gehele ontwikkeling weliswaar niet helemaal gelijke tred gehouden, doch mede dankzij de enorme inzet van alle archiefmedewerkers, en niet te vergeten van al de vrijwilligers die voor het archief hun diensten verlenen, kan het archief toch met trots terugzien op een grote hoeveelheid werk dat het heeft verricht. Zo is veel aandacht besteed aan het fysieke behoud van de archieven, zoals het laten microverfilmen van de meest geraadpleegde archiefbestanden en het ompakken van de stukken in zuurvrije verpakkingsmaterialen. Nog tijdrovender is het ontsluiten van de archiefcollecties geweest. Daardoor zijn in de afgelopen tien jaren vele stukken beter toegankelijk geworden.

Met voldoening kan het Gemeentearchief Zaanstad nu na deze tien jaar zeggen dat het tot een volwaardige archiefdienst is uitgegroeid, die een steeds breder publiek van dienst kan zijn. En het archief zal de komende jaren evenmin stil blijven zitten. Het hoopt dan nog meer mogelijkheden te kunnen bieden aan zijn klanten.

Titia de Groot,
gemeentearchivaris ■